
MEDICAL-SANITARY SUPERVISION OF ZEMSTVO`S SCHOOLS IN THE SOUTH OF UKRAINE

Valeriy Yermilov

Mykolaiv regional institute of postgraduate pedagogical education, PhD of medical sciences, associate professor (Ukraine)

E-mail: vs-ermilov@mail.ru

ABSTRACT

The state of health of children is one of the most actual issues of the day in the whole world. In Ukraine indexes of the state of health of children have been unsatisfactory for long time and continue to get worse. It is known that school is the basic factor of vital functions of children and teenagers. It is registered in domestic and foreign literature that an irreplaceable and practically the only (besides family) organ which is able substantially to influence the health of children and teenagers is an educational establishment. Therefore the health of student depends, in a great deal, on the state (before all sanitary-hygienic) of school.

A school hygiene got the development in the end of XIX – beginning of the XX century. As it is generally known, a zemstvo spared considerable attention to education. There is a great amount of schools. Zemstvo attention paid attention on questions of the state of morbidity of schoolchildren, organization of medicare and a sanitary supervision after schools at once. In works of soviet and modern domestic researchers history of this business is presented very shortly in a summarizing kind in introductory divisions, often repeating out-of-date information. The detailed publications about an origin and development of medical-sanitary supervision after schools and students are absent. Therefore we decided to light up this question on the example of South Ukrainian region – in Kherson, Tavricheskaya and Bessarabskaya provinces, where in period of zemstvo great attention was spared to medical service and hygiene of children. It became the purpose of our research.

With development of zemstvo education in the South Ukraine doctor of zemstvo began to spare more attention to the supervision after the sanitary state of rural schools and physical examination of their students. From the beginning of this business the most effective was medicine of zemstvo in Kherson province. Here at once the unsatisfactory sanitary state of folk schools and high morbidity of children in them were found out. A supervision of schools activated with formation of province sanitary organization of zemstvo, members of which (district health-officers) deeply enough inspected schools and examined students, developed and tried to carry out measures for the improvement in this important question.

In the Tavricheskaya province a medical-sanitary supervision of schools developed slower. For a long time health care of student laid mainly on teachers, doctors often were passive, in majority reacting only on the appeals. Therefore no wonder that even at the end of zemskiy period, in 1913, on province zemstvo-medical congress a province health-officer had to acknowledge that a sanitary supervision of schools was conducted not everywhere correctly and constantly.

Actively the doctor of Bessarabskaya province gave preference to a school hygiene the sanitary education among teachers and students.

On the whole, it should be said, that though in a last period of zemstvo special school doctors appeared in the large cities of region, in rural schools doctors of zemstvo continued to carry (placed enough in detail) out medical-sanitary supervision, and were overloaded by current work, therefore often the result of their efforts was not at the desired level.

In the total, many questions of organization of medical-sanitary supervision of schools, examination of students, medical care, realizations of sanitary-hygienic and health measurers in educational establishments remain until now not decided, therefore investigated past experience is instructive and the examined theme continues to be actual even today.

Key words: medicine of zemstvo, education of zemstvo, medical-sanitary supervision, morbidity of children.

МЕДИКО-САНІТАРНИЙ НАГЛЯД ЗА ЗЕМСЬКИМИ ШКОЛАМИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Ермілов Валерій Семенович

Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат медичних наук, доцент
(Україна)

E-mail: vs-ermilov@mail.ru

РЕЗЮМЕ

Стан здоров'я дітей є однією з найбільш актуальних проблем у всьому світі. В Україні показники стану здоров'я дітей тривалий час є незадовільними і продовжують погіршуватись. Відомо, що основним чинником життєдіяльності дітей та підлітків виступає школа. У вітчизняній та зарубіжній літературі зазначається, що незамінним та практично єдиним (після сім'ї) органом, який спроможний суттєво впливати на здоров'я дітей та підлітків, є навчальний заклад. Тому від стану (перш за все санітарно-гігієнічного) школи багато в чому залежить здоров'я учнів.

Шкільна гігієна набула свого розвитку в кінці XIX – на початку XX ст. Як відомо, значну увагу освіті приділяло земство. Воно за свій рахунок у все зростаючій кількості створювало школи на селі. На питання стану захворюваності школярів, організації медичної допомоги їм та санітарний нагляд за школами одразу звернула увагу земська медицина. У працях радянських і сучасних вітчизняних дослідників історія цієї справи представлена дуже коротко в узагальнюючому вигляді у складі вступних розділів, часто повторюючи попередню застарілу інформацію. Детальні публікації про виникнення і розвиток медико-санітарного нагляду за школами та учнями відсутні. Тому ми вирішили висвітлити це питання на прикладі південноукраїнського регіону – у Херсонській, Таврійській та Бессарабській губерніях, де медичному обслуговуванню і гігієні дітей у земський період надавалась досить значна увага. Це і стало метою нашого дослідження.

З розвитком земської освіти на Півдні України земські лікарі все більше уваги стали приділяти нагляду за санітарним станом сільських шкіл і медичним оглядам їх учнів. З самого початку цієї справи найбільш дієвою була земська медицина Херсонської губернії. Тут одразу ж були виявлені незадовільний санітарний стан народних шкіл і висока захворюваність у них дітей. Нагляд за школами активізувався з утворенням губернської земської санітарної організації, члени якої (повітові санітарні лікарі), досить поглиблено обстежували школи і оглядали учнів, розробляли і намагались здійснювати заходи з покращення справ у цьому важливому питанні.

У Таврійській губернії медико-санітарний нагляд за школами розгортався повільніше. Тривалий час догляд за здоров'ям учнів покладался переважно на учителів, лікарі ж часто були пасивними, у більшості тільки реагуючи на їх звернення. Тому не дивно, що навіть у кінці земського періоду, у 1913 р., на губернському земсько-медичному з'їзді губернський санітарний лікар вимушений був визнати, що санітарний нагляд за школами проводиться не всюди правильно і постійно.

Активно шкільною гігієною займалися земські лікарі Бессарабської губернії, надаючи перевагу санітарній просвіті серед учителів та учнів.

Загалом, слід сказати, що якщо в останній земський період у великих містах регіону з'явилися спеціальні шкільні лікарі, то за сільськими школами продовжували медико-санітарний нагляд здійснювати (хоч місцями і досить детально) земські лікарі і без того перевантажені поточними службовими справами, тому часто результат їх зусиль був не на рівні бажаного.

В цілому ж, багато питань організації медико-санітарного нагляду за школами, огляду учнів, медичної допомоги, проведення санітарно-гігієнічних і оздоровчих заходів у навчальних закладах залишаються і до цього часу не вирішеними, тому досліджений нами минулий досвід є повчальним і розглянута тема продовжує бути актуальною і сьогодні.

Ключові слова: земська медицина, земська освіта, медико-санітарний нагляд, захворюваність дітей.

МЕДИКО-САНИТАРНЫЙ НАДЗОР ЗА ЗЕМСКИМИ ШКОЛАМИ НА ЮГЕ УКРАИНЫ

Ермилов Валерий Семенович

Николаевский областной институт последипломного педагогического образования, кандидат медицинских наук, доцент (Украина)

E-mail: vs-ermilov@mail.ru

РЕЗЮМЕ

Состояние здоровья детей является одной из наиболее актуальных проблем во всем мире. В Украине показатели состояния здоровья детей длительное время являются неудовлетворительными и продолжают ухудшаться. Известно, что основным фактором жизнедеятельности детей и подростков выступает школа. В отечественной и зарубежной литературе отмечается, что незаменимым и практически единственным (после семьи) органом, который способен существенно влиять на здоровье детей и подростков, есть учебное заведение. Поэтому от состояния (прежде всего санитарно-гигиенического) школы во многом зависит здоровье учащихся.

Школьная гигиена получила своего развития в конце XIX – начале XX вв. Как известно, значительное внимание образованию уделяло земство. Оно за свой счет во всевозрастающем количестве создавало школы на селе. На вопросы состояния заболеваемости школьников, организации медицинской помощи им и санитарный надзор за школами сразу обратила внимание земская медицина. В трудах советских и современных отечественных исследователей история этого дела представлена очень коротко в обобщающем виде в составе вступительных разделов, часто повторяя предыдущую устаревшую информацию. Подробные публикации о возникновении и развитии медико-санитарного надзора за школами и учениками отсутствуют. Поэтому мы решили осветить этот вопрос на примере южноукраинского региона – в Херсонской, Таврической и Бессарабской губерниях, где медицинскому обслуживанию и гигиене детей в земский период уделялось достаточно большое внимание. Это и стало целью нашего исследования.

С развитием земского образования на Юге Украины земские врачи все больше внимания стали уделять надзору за санитарным состоянием сельских школ и медицинским осмотрам их учеников. С самого начала этого дела наиболее действенной была земская медицина Херсонской губернии. Здесь сразу же были обнаружены неудовлетворительное санитарное состояние народных школ и высокая заболеваемость в них детей. Надзор за школами активизировался с образованием губернской земской санитарной организации, члены которой (уездные санитарные врачи) достаточно углубленно обследовали школы и осматривали учеников, разрабатывали и пытались осуществлять мероприятия по улучшению дел в этом важном вопросе.

В Таврической губернии медико-санитарный надзор за школами разворачивался медленнее. Длительное время уход за здоровьем учащихся возлагался в основном на учителей, врачи часто были пассивными, в большинстве только реагируя на их обращения. Поэтому не удивительно, что даже в конце земского периода, в 1913 г., на губернском земско-медицинском съезде губернский санитарный врач вынужден был признать, что санитарный надзор за школами проводится не везде правильно и постоянно.

Активно школьной гигиеной занимались земские врачи Бессарабской губернии, отдавая предпочтение санитарному просвещению среди учителей и учеников.

В целом, следует сказать, что если в последний земский период в крупных городах региона появились специальные школьные врачи, то за сельскими школами продолжали медико-санитарный надзор осуществлять (хотя местами и довольно подробно) земские врачи, и без того перегруженные текущими служебными делами, поэтому часто результат их усилий был не на уровне желаемого.

В итоге же, многие вопросы организации медико-санитарного надзора за школами, осмотра учеников, медицинской помощи, проведения санитарно-гигиенических и оздоровительных мероприятий в учебных заведениях остаются и до сих пор не решенными, поэтому исследованный нами прошлый опыт поучителен и рассматриваемая тема продолжает быть актуальной и сегодня.

Ключевые слова: земская медицина, земское образование, медико-санитарный надзор, заболеваемость детей.

INTEGRATION JOURNAL
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

THE CAUCASUS

ECONOMIC AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL OF SOUTHERN CAUCASUS
